

CRUIT

AGUS CRUITIRE

An Chruit Éireannach

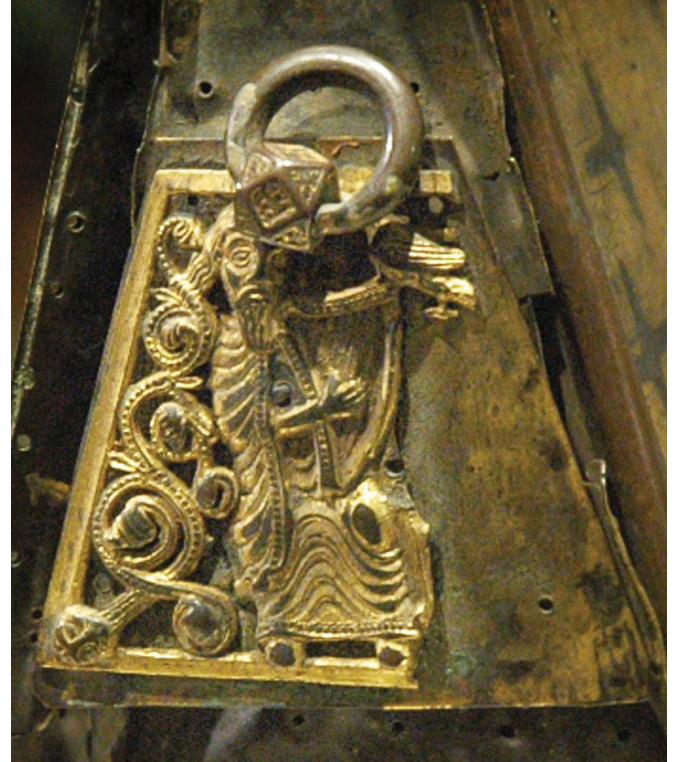
Suaithentais Náisiúnta na hÉireann

Tá an chruit le cloisteáil in Éirinn le breis is 1,000 bliain. Feictear í ar na seanchrosa cloiche, agus í múnlaíthe mar thriantán le sreanga práis. Tógadh le saileach í - adhmaid dúchasach na hÉireann, sna seanlaethenta. Ba ghnáth go mbíodh cruitire agus file ag gach Ard-Rí agus Taoiseach in Éirinn, agus is minic gur chumadh ceol agus filíocht ina n-onóir. Sheinneadh an cruitire ceol na cruite mar thionlacán le filíocht na mbard. De réir mar a thuigimid, ba iad na fir a bhíodh i mbun ceol na cruite don chuid is mó.

John Derrick's Images of Ireland, 1581

Bhí cumhachtaí draíochta ag ceol na cruite in Éirinn fadó. De réir na bhfinnscéalta, thiteadh daoine ina gcodladh nuair a chualas siad an suantraí, (ceol mall suaimhneach). Thágadh brón orthu le linn ceol na caointe agus bhíodh gliondar ar a gcroíthe agus fonn rince orthu agus an geantraí á sheinnt ag an gcruitire. Tá ról ar leith ag an gcruit i measc an phobail in Éirinn agus í mar suaithentais náisiúnta na tíre. Úsáidtear í ar ár gcuid airgid, ar litreacha an rialtais, agus ar chulaith na nGardaí agus an airm.

The St Mogue bronze relic box has what might be the oldest image of a harp! It is thought to date from the 10th or 11th century.

Sa bhliain 1792, bhí laghdú mhór tagtha ar an gcruitireacht in Éirinn agus d'eagraigh grúpa daoine féile chruitireachta i mBéal Feirste. An sprioc a bhí ag an bhféile ná ceol na cruite a shábháil agus a chaomhnú. D'fhreastal deichniúr gcruitirí Éireannach, agus cruitire amháin ón Bhreatain Bheag ar an bhféile agus sheinn siad an ceol ab ansa leo.

Ba é **Denis Hempson** an cruitire is sine ag an bhféile - bhí se 97 bliain d'aois agus ní bhfuair sé bás go dtí go raibh sé 112 bliain d'aois! Bhain sé úsáid as na hingne agus é ag seinm in áit na méar. Ba é **William Carr** an cruitire is óige ag an bhféile; bhí sé 15

bliain d'aois, agus ní raibh ach bean amháin ann, **Rose Mooney**. Tháinig cruitire amháin ón Bhreatain Bheag agus bádh é ar a bhealach ar ais.

Ní raibh **Edward Bunting**, orgánaí óg ó Chontae Ard Mhacha ach 19 bliain d'aois nuair a tugadh cuireadh dó freastal ar an bhféile cruitireachta i mBéal Feirste agus ceol na gcruitirí a bhreacadh síos. Bhailigh sé cuid mhór eolais ó na cruitirí ar fad, chomh maith lena gcuid ceoil. Tar éis na féile, thaistil sé fud fad Cúige Uladh agus chomh fada le Contae Mhaigh Eo ag bailiú ceoil agus amhrán ó chruitirí agus ó cheoltóirí.

D'fhoilsigh Edward Bunting na foinn uilig i dtrí imleabhair ceoil *The Ancient Music of Ireland* sna blianta 1796, 1809 agus 1840. Bhog sé chuig Baile Átha Cliath, an áit a raibh cónaí air lena bhean chéile agus a theaghlach ar Shráid Bhagóid. Sheinn sé ar an orgáin in

Edward Bunting (ó Leabharlann Náisiúnta na hÉireann)

Lá na Cruite Harp Day

Dé Sathairn 18 Deireadh Fomhair 2025

Sliocht as leabhair nótaí Bunting atá in Ollscoil na Banríona, Béal Feirste. Sa bhliain 1792 bhí orthu na nótaí a scríobh síos mar ní raibh aon ghléas acu chun an ceol a thaifead.

eaglaisí éagsúla, mar shampla, Eaglais Naomh Stiofáin (The Pepper Canister) i mBaile Átha Cliath. Tá sé curtha i Reilig Mount Jerome, i mBaile Átha Cliath.

Sá lá atá inniu ann, tógtar cruiteanna le hadhmad mailpe, silín agus gallchnó agus de ghnáth bíonn 34 sreanga caoláin, níolón nó carbóin uirthi. Tá suim mhór ag daoine in athbheochan an tseantraidisiúin leis na hingne agus sreanga práis, dár ndóigh. Tá timpeall 15 daoine a thógann cruiteanna in Éirinn faoi láthair, agus is iadsan a thógann cruiteanna do dhaoine fud fad an domhain. Ina theannta sin, tá na céadta daoine óga ag foghlaim ceol na cruite in Éirinn sa lá atá inniu ann. Tá cruitireacht na hÉireann aitheanta ar liosta UNESCO, is gné ar leith dár gcultúr í agus tá sí ag dul ó neart go neart le borradh agus fás uirthi anseo in Éirinn agus fud fad an domhain.

Turlough Ó Cearbhalláin: A Bheatha

Rugadh Turlough Ó Cearbhalláin sa bhliain 1670 i sráidbhaile beag darbh ainm An Obair i gContae na Mí in oirthear na hÉireann. Bhí a theaghlach bocht, ach ba bhreá leo a bheith ag ceiliúradh, ag canadh, agus ag rince le chéile. Nuair a bhí Turlough óg, bhog a theaghlach go Contae Ros Comáin, agus chaith sé a óige ansin. Nuair a bhí sé 18 bliain d'aois, tharla rud éigin uafásach — tháinig an bholgach air, galar a bhí an-choitianta ag an am. Cé gur tháinig sé slán as, chaill sé radharc na súl, agus bhí sé dall ó shin amach. Is cinnte go raibh sé croibhriste, agus imní air faoi céard a bhí ndán dó.

Dealbh de Thurlough Ó Cearbhalláin i gCo. Liatroma

Ach ní raibh Turlough ina aonar. Chuir bean chineálta ó theaghlach saibhir, **Mrs. MacDermott Roe**, aithne air agus bhí sí ag iarraidh cuidiú leis. Thosaigh sé ag foghlaim na cruite agus cé go raibh sé dall, d'fhéadfadh sé na foinn álainn a chloisteáil ina chroí. Tar éis dó trí bliana a chaitheamh ag foghlaim, ní hamháin go raibh sé ábalta ceol na cruite a sheinm –

Ceaptar gur le Turlough Ó Cearbhalláin an chruit seo ón 17ú aois (Ard-Mhusaem na hÉireann)

bhí sé ag cumadh ceoil chomh maith! Ba é *Sí Bheag, Sí Mhór* an chéad phíosa cheoil a chum sé. Bhí sé bunaithe ar fhinnscéal faoi dhá chnoc ina raibh síoga draíochta ina gcónaí ann. De réir an fhinnscéil, bhí cath mhór idir na síoga ar na cnoic, agus insíonn ceol *Sí Bheag, Sí Mhór* scéal a gcatha draíochta. Tá an t-amhrán séimh agus draíochtúil, díreach cosúil leis na síoga féin.

*Carolán, the Irish Bard, James Christopher Timbrell, 1844.
(© The O'Brien Collection)*

Ba ghnáth go mbíodh Turlough ag taisteal lena chruit, ag marcaíocht timpeall na tíre ar a chapall lena threoraí ag cabhrú leis, agus a chruit ar a dhroim aige. Chuaigh sé chuig caisleáin, tithe móra agus beaga, agus é ag ardú croí na ndaoine lena chuid cheoil. Cé go bhfuil clú agus cáil ar cheol Uí Chearbhalláin, tá a Concerto ar cheann de na píosaí ceoil is cáiliúla a chum sé. De réir an scéil, bhuaill Carolán le veidhleadóir cáiliúl, **Francesco Geminiani** ón Iodáil i mBaile Átha Cliath, agus sheinn Geminiani píosa ceoil álainn. Spreag ceol Geminiani Turlough agus dúirt sé "Sílim go bhféadfainn féin rud éigin chomh maith sin a scríobh!" Agus chum sé píosa spleodrach, sona *Concerto Uí Chearbhalláin*.

*Turlough Ó Cearbhalláin, (Francis Bindon c.1720
© Leabharlann Náisiúnta na hÉireann)*

Níos moille ina shaol, scríobh Carolán píosa an-speisialta darbh ainm *Slán leis an gCeol*. Faoin am seo, bhí a fhios ag Carolán go raibh deireadh ag teacht lena shaol agus is dócha gur chum sé an

Leathanach as leabhair nótaí Edward Bunting a bhfuil tagairt d'ainm Carolán ann. Scríobhadh iad seo c. 1792.

Ní raibh aon bhealach acu ceol a thaifeadadh i 1792 mar atá inniu. Scríobh Bunting síos na nótaí ceoil agus é ag éisteacht leis na gcruitirí. Dá bharr sin tá ceol Uí Chearbhalláin againn inniu. Tá a leabhair nótaí i dtaisce in Ollscoil na Banríona, Béal Feirste.

píosa seo chun slán a rá leis an gceol ina raibh a chrói istigh ann.

Chum Turlough Ó Cearbhalláin os cionn 200 píosa ceoil i rith a shaoil. Tá a chuid ceoil chomh hálainn gur minic a sheinntear é ag cruitirí agus ag ceoltóirí eile sa lá atá inniu ann. Tá sé lán le háthas, brón, grá, agus gáire. Scríobh sé píosaí agus daoine ag pósadh, ag ceiliúradh laethanta breithe, agus fiú do chairde ar leith a bhí aige.

Bhí saol fada sona aige agus é ag taisteal, ag seinm, agus ag cumadh ceoil cruite go dtí go bhfuair sé bás sa bhliain 1738. Inniu, tá sé ar cheann de na ceoltóirí is cáiliúla in Éirinn. Is minic a chloistear a cheol ag féilte, i hallaí ceolchoirme, agus ag ceoltóirí ar fud an domhain.

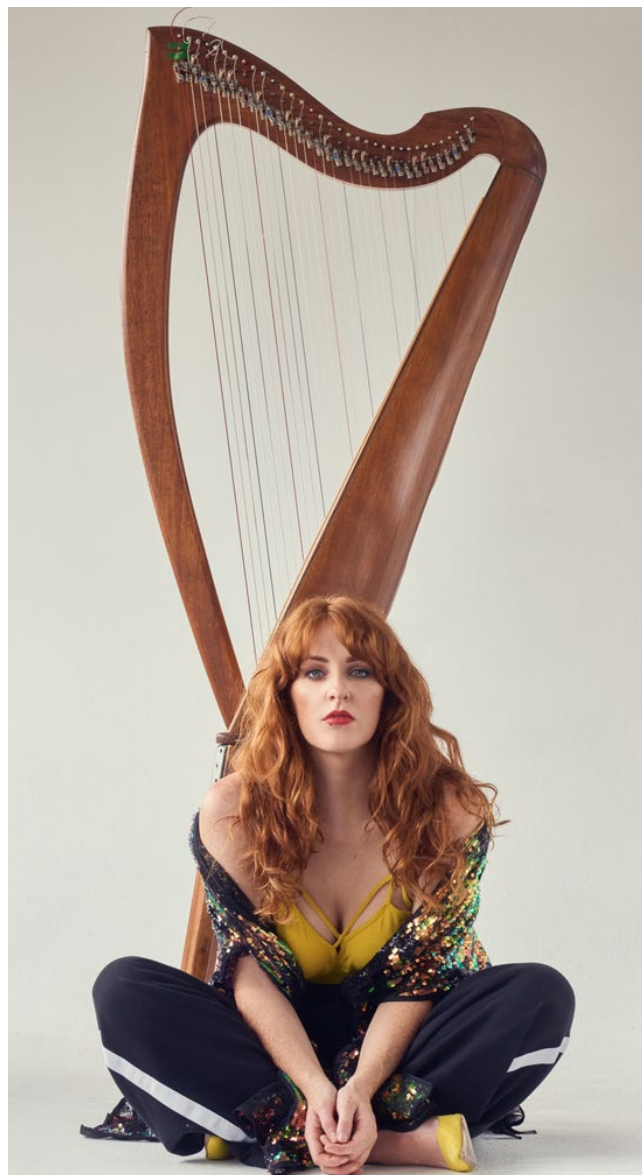

Séamus Ó Flatharta

Lá na Cruite Harp Day

Dé Sathairn 18 Deireadh Fomhair 2025

Dá bharr sin, an chéad uair eile a chloiseann tú fuaim bhinn na cruite, smaoinigh ar Thurlough Ó Cearbhalláin, a d'fhág ina dhiaidh oidhreacht luachmhar ceoil do chruitirí ar fud na cruinne.

Lisa Canny

Lá na Cruite Harp Day

Dé Sathairn 18 Deireadh Fomhair 2025

Moya Brennan and Cormac de Barra

Máire Ní Chathasaigh

Catriona Cannon and Kathleen Loughnane

Gemma Doherty, Saint Sister

Maeve Gilchrist, Harp Day 2020

Gráinne Hambly

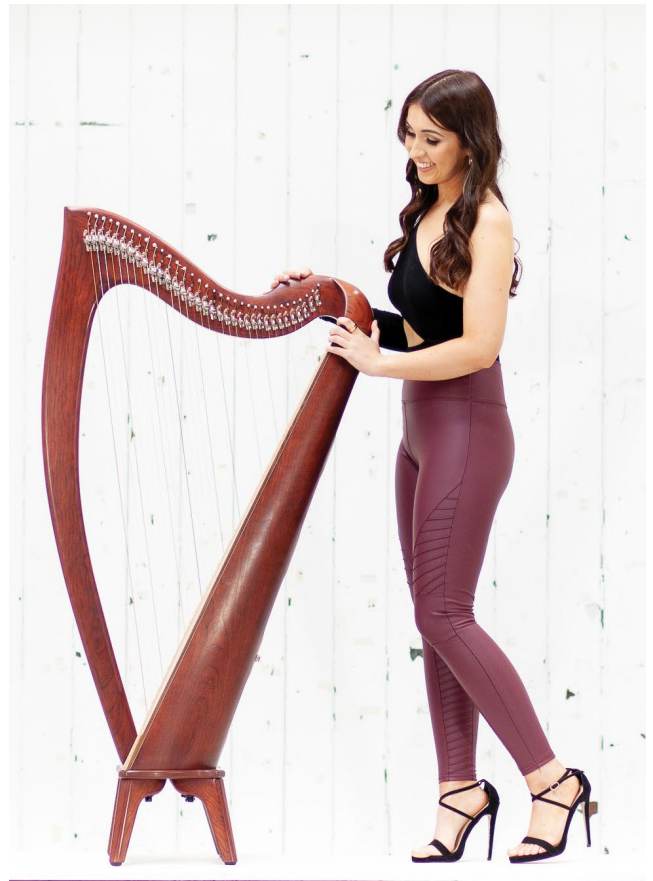
Bridín

Lá na Cruite Harp Day

Dé Sathairn 18 Deireadh Fomhair 2025

Alannah Thornburgh

Éadaoin Ní Mhaicín

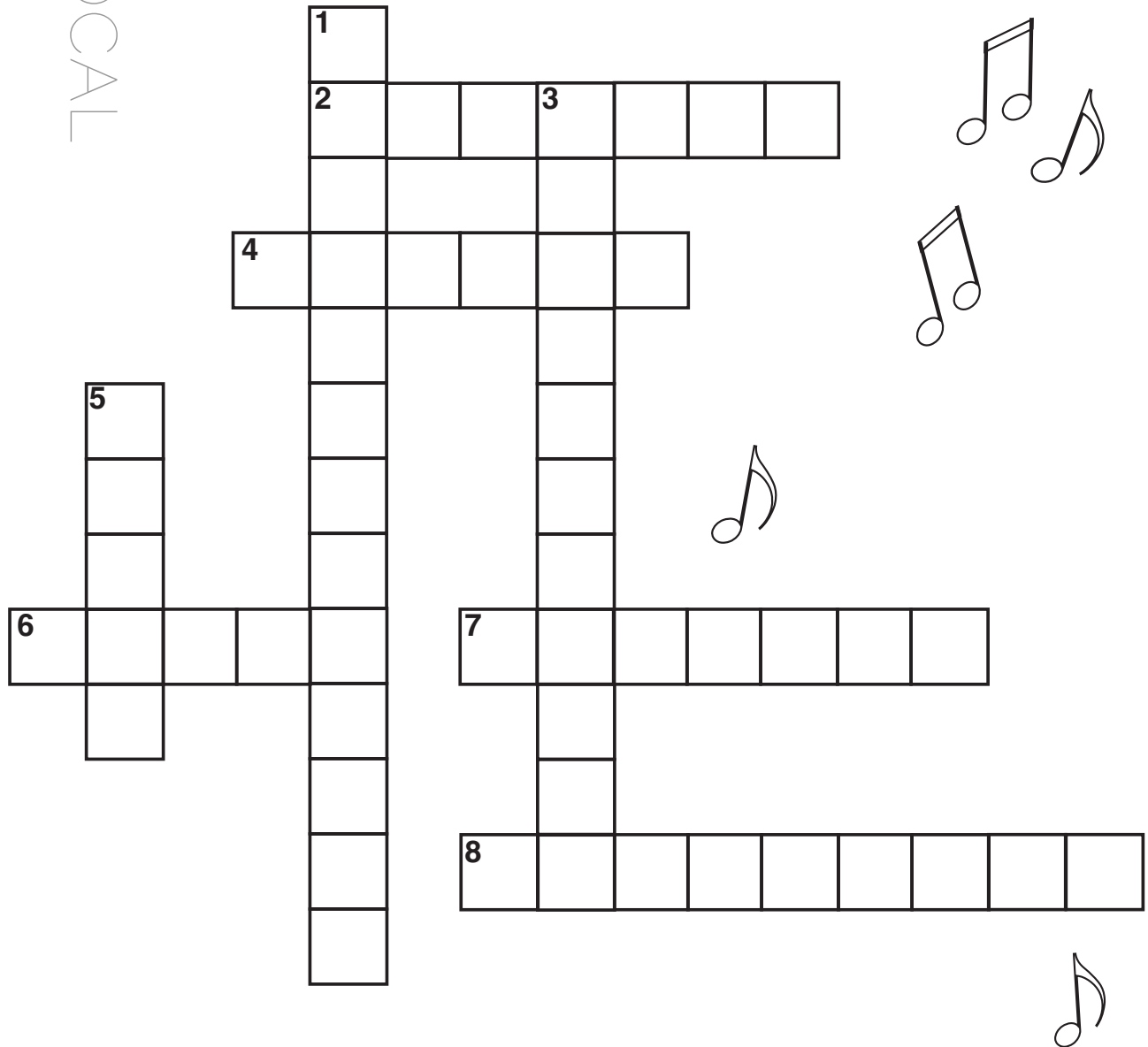
TG4 Gradam Ceoil Musician of the Year 2020, Laoise Kelly

Crossfocal

Lá na Cruite
Harp Day

Dé Sathairn 18 Deireadh Fomhair 2025

Trasna

2. Cá háit ar rugadh Turlough Ó Cearbhalláin?
4. Tógtar an chruit le _____
6. Litrígh an focal Gaeilge ar uirlis náisiúnta na hÉireann
7. Tá 34 _____ ar chruit?
8. Cén t-ainm a bhí ar an gceoltóir ón lodáil a spreag Turlough? Francesco _____

Thíos

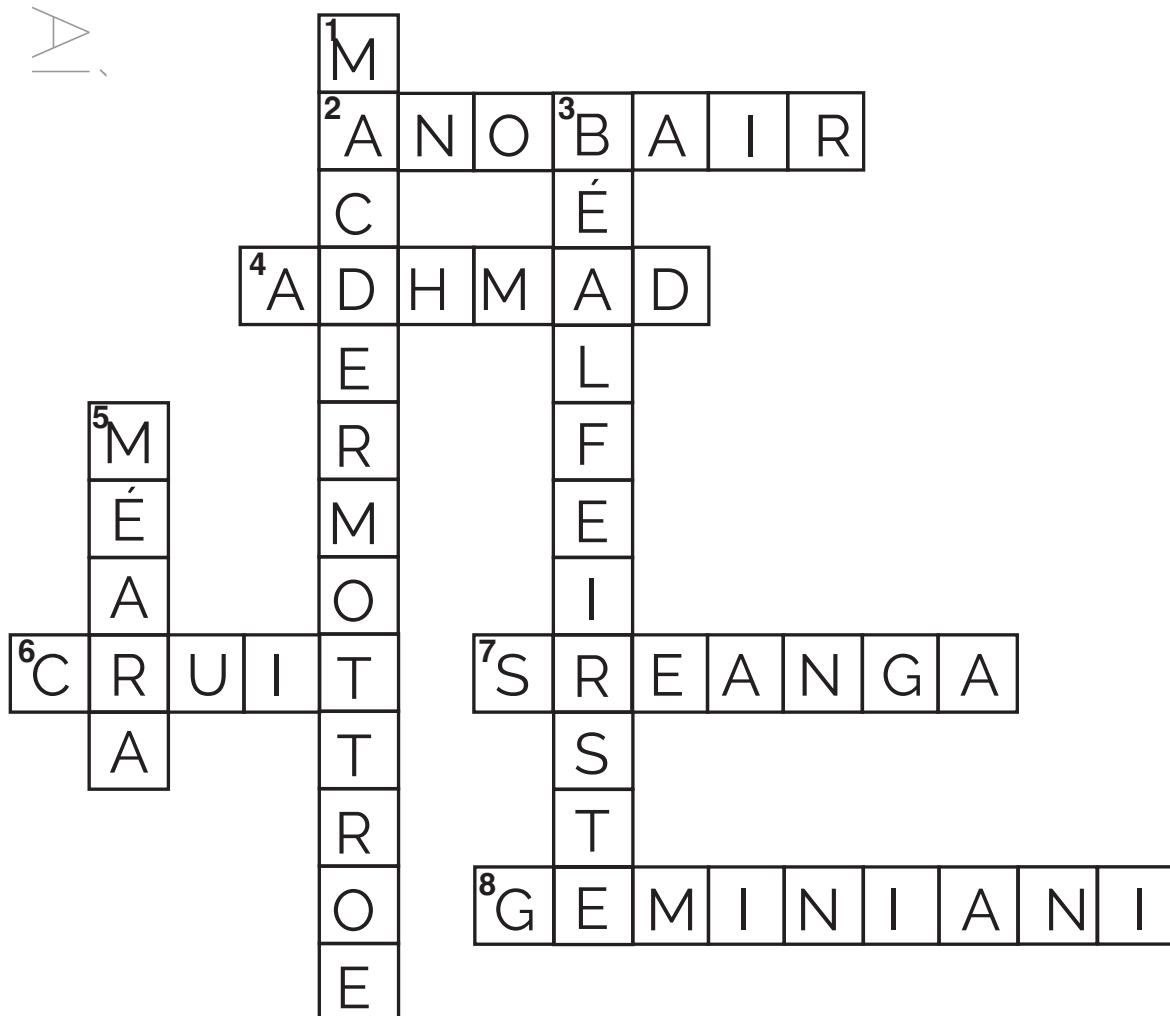
1. Cén sloinne a bhí ag an mbean a chuidigh le Turlough?
3. Cá háit a raibh an Fhéile Chruitireachta i 1792?
5. Seineann tú an chruit le do chuid _____

Tráth na gCeist

1. Cé a bhailigh seancheol na cruite ó chruitirí i mBéal Feirste?
2. Cén t-ainm a bhí ar an gcéad phíosá ceoil a chum Ó Cearbhalláin?
3. Ainmnigh an t-aon bhean a d'fhreastal ar Fhéile Cruitirí Bhéal Feirste
4. Cá raibh Bunting ina chónaí sular bhog sé chuig Baile Átha Cliath?
5. Cad é an focal Béarla ar **shuantraí**?
6. Cén galar a bhí ar Ó Cearbhalláin nuair a chaill sé radharc na súl?
7. Cá bhfuil Bunting curtha?
8. Cén eagraíocht idirnáisiúnta a thug aitheantas do chruitireacht na hÉireann?
9. Cé mhéad píosa ceoil a chum Ó Cearbhalláin i rith a shaoil?
10. Ainmnigh cruitire cáiliúil an lae inniu.

1. Edward Bunting 2. Sí Bheag, Sí Mhór 3. Rose Mooney
4. Ard Mhacha 5. Lullaby 6. Bolgach 7. Relig Mount Jerome i mBaile Átha Cliath
8. UNESCO 9. Breis is 200 10. Duine ar bith atá luaithe thuas

Inis scéal dúinn

Tá súil againn gur bhain sibh taithneamh as bheith ag foghlaim faoin gcruit agus stair na cruite in Éirinn.

Anois, tig leatsa insint dúinn faoin gcruit! Scríobh gearrscéal nó dán faoin gcruit. Is féidir leat pictiúir a dhearadh leis más mian leat.

Fiafraigh ded' mhúinteoir é a scanadh agus é a sheoladh chugainn ag info@harpireland.ie ionas gur féidir linn do scéalta agus pictiúir a scaipeadh ar fud an domhain!

Labhraí Loingseach

Fadó fadó, 's fadó a bhí, bhí Éire roinnte ina ríochtaí beaga. Bhíodh rí nó banríon i gceannas ar gach ríocht. Bhí ríocht bheag amháin ina raibh rí darbh ainm Labhraí Loingseach ina chónaí ann. Fear mór, láidir, groí a bhí i Labhraí Loingseach, agus bhí neart cogaí agus troideanna bainte aige in éadán ríthe eile.

Ach bhí rud aisteach maidir le Labhraí – níor ghearr sé a chuid gruaige ach uair amháin sa bhliain. Agus níos aistí ar fad, bliain i ndiaidh bliana, an bearbóir a thug an bearradh gruaige dó, ní raibh sé le feiceáil go deo deo arís.

Bhí seanbhaintreach ina cónaí sa ríocht seo – fuair a fear céile bás le linn cogaidh agus ní raibh fágtha ach an t-aon mhac amháin aici. Dóna ab ainm dó. Lá amháin, tháinig teachtaire an rí le scéala, ag iarraidh ar Dhónaill teacht chun bearradh gruaige a thabhairt do Labhraí. Is beag nár thit an bhaintrach i laige; bhí a fhios ag an saol gur chuir an rí éinne a bharr a chuid gruaige chun báis.

Bhí sí chomh buartha gur thug sí cuairt ar Rí Labhraí ina dhún. Lig Labhraí isteach í agus d'éist sé leis an méid a bhí le rá aici.

“Is seanbhaintreach mé. Níl fágtha sa saol seo agam ach mo mhac. Déanfaidh mo mhac cibé rud a iarrann tú air a dhéanamh – ach le do thoil, ná cuir chun báis é,” a d’impigh an seanbhaintreach ar an rí.

Bhí trua ag Labhraí Loingseach don tseanbhean bhocht. Gheall sé di go mbeadh trócaire aige do Dhónaill dá ndéanadh sé margadh leis an rí. “Ní mharóidh mé é,” arsa an rí, “fad is nach n-insíonn sé a dhath ar bith, le duine ar bith

faoi rud ar bith, a tharlaíonn nó rud ar bith a fheiceann sé taobh istigh de mo chaisleán.” Bhí sceitimíní ar an mháthair bhocht agus d’imigh sí abhaile ar nó na gaoithe agus a croí ag léim le háthas.

An lá dár gcionn, tháinig mac na baintrí chuig caisleán an rí, réidh chun bearradh gruaige a thabhairt don rí. Ghearr sé a chuid gruaige, agus mar a gheall sé leis an rí, ní dúirt sé tada faoin méid a chonaic sé sa chaisleán.

D’fhill an fear óg chun baile, ach i ndiaidh tamaillín, thug an tseanbhean faoi ndeara go raibh rud éigin ag goiliúint ar a mac. Bhí sé tinn. Chuaigh na laethanta agus na seachtainí ar aghaidh, agus bhí an chuma ar an scéal go raibh sé ag éirí níos measa. D’éirigh an tseanbhean iontach buartha agus chuaigh sí i dteagmháil le draoi chun comhairle a fháil. Bhí a fhios ag an draoi láithreach cad ba chúis le tinneas an fhir óig. Bhí sé ag dul i léig toisc go raibh rún an rí ag cur as dó.

Ach rith smaoineamh leis an draoi. Ní raibh cead ag Dónal an scéal rúnda a roinnt le duine ar bith – b’shin an gealltanais a rinne sé. Thug an draoi comhairle don bhfear óg siúl i dtreo

crann mór sailí i lár na coille agus an rún ainsint dó. Agus b’shin a rinne an fear óg. Agus láithreach bonn, tháinig biseach air.

Tamaillín ina ndiaidh sin, bhí coisir mhór ag an rí. Bhí rogha gach bia agus togha gach dí ag an gcóisir seo – chomh maith le scoth an cheoil le cloisteáil.

D’ordaigh an rí ar a chruitire dul amach chun na coille, crann mór sailí a roghnú agus é a leagadh chun cruit úr aoibhinn a dhéanamh don chóisir. Rinne an cruitire go díreach mar a dúradh leis. Rinne an cruitire cruit nua ghalánta, agus bhí an chuma air go mbeadh ceol deas binn le cluinstit uaihi.

Ach go díreach nuair a chuaigh an cruitire i mbun ceoil, tharla

rud iontach aisteach ar fad. Ní ceol deas binn a bhí le cloisteáil ón gcruit, ach glór álainn binn na cruite ag canadh:

“Tá dhá chluas capaill ar Labhraí Loingseach.

Dhá chluas capaill ar Labhraí Loingseach,

Dhá chluas capaill ar Labhraí Loingseach” a cheol an chruit go hard, agus gach uile dhuine ag éisteacht léi.

D’iompaign gach duine sa halla thart ag stánadh ar Rí Labhraí le hiontas an domhain orthu.. Bhí roinnt acu ag gáire agus roinnt acu ag magadh faoi. Bhí Labhraí náirithe! Bhain sé a choróin de, chaith sé ar an úrlár é de phlimp agus thaispeáin sé a chluasa do gach duine.

Cé go raibh sé trína chéile, thuig sé go luath go raibh faoiseamh mór air anois go raibh an rún i mbéal an phobail. Níor thug aon duine mórán aird ar a chluasa tar éis tamaillín. Thuig sé freisin nach fiú rún a choimeád in Éirinn! Bhí sé níos sona agus níos suaimhní ná riamh ina dhiaidh sin, agus bhí an ríocht féin lán de lúcháir agus de gháire.

Buíochas le Dónal, sábháladh na bearbóirí go léir sa ríocht ó bhás cinnte. Bhí Dónal ina laoch mór, díreach mar a bhí a mháthair ag tnúth leis i gcónaí. Agus bhí sé féin ar a sháimhín só, mar gur bronnadh an teideal Bearbóir Ríoga an Rí Labhraí air féin! Agus bhí siad go léir sona sásta go deo na ndeor.

Sin é mo scéalsa, ní mise a chum ná a cheap é!

Éist leis an scéal anseo:

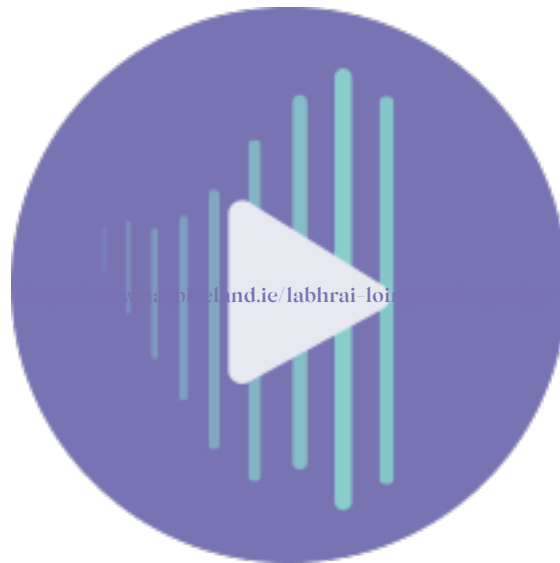
<https://www.harpireland.ie/labhraí-loingseach-gaeilge/>

Lá na Cruite
Harp Day

Saturday 18 October 2025

Labhraí Loingseach • Éist leis an scéal

<https://www.harpireland.ie/labhrai-loingseach-gaeilge/>

Labhraí Loingseach | Tráth na gCeist

- 1 Cén t-ainm a bhí ar an rí?
- 2 Cén fáth a raibh imní ar mháthair Dhónaill?
- 3 Cén fáth ar éirigh Dónal tinn?
- 4 Cad a dúirt an draoi le Dónal a dhéanamh?
- 5 Cén sort adhmaid a bhí sa chruit?
- 6 Cén t-amhrán a chan an chruit?
- 7 Céard a rinne an rí nuair a chuala sé an t-amhrán?
- 8 Cén fáth ar mhair siad go sona sásta ina dhiaidh sin?
- 9 Cén fáth a raibh áthas ar mháthair Dhónail ag deireadh an scéil?

1. Labhraí Loingseach
2. Bhí sí buartha go mharaódh an rí a mac amháin má bhí air a chuid gnuaise a ghearradh.
3. Bhí sé tinn mar bhí sé buartha faoi rúndacht an rí agus ní raibh cead aige é a insint do dhuine ar bith.
4. Dúirt an draoi leis an rúndacht a insint don chrann saili.
5. Adhmaid saili
6. "Tá dhá chluas capaill ar Labhraí Loingseach"
7. Bhain sé a choróin de agus thaispeáin sé a chluasa do gach duine.
8. Mar go raibh Dónal ina laoch, bhí na bearbóirí sábháilte, agus bhí an rí agus an ríocht sásta.
9. Bhí sí sásta go raibh a mac sábháilte agus ina laoch.

Lá na Cruite Harp Day

Dé Sathairn 18 Deireadh Fomhair 2025

Éist leo seo

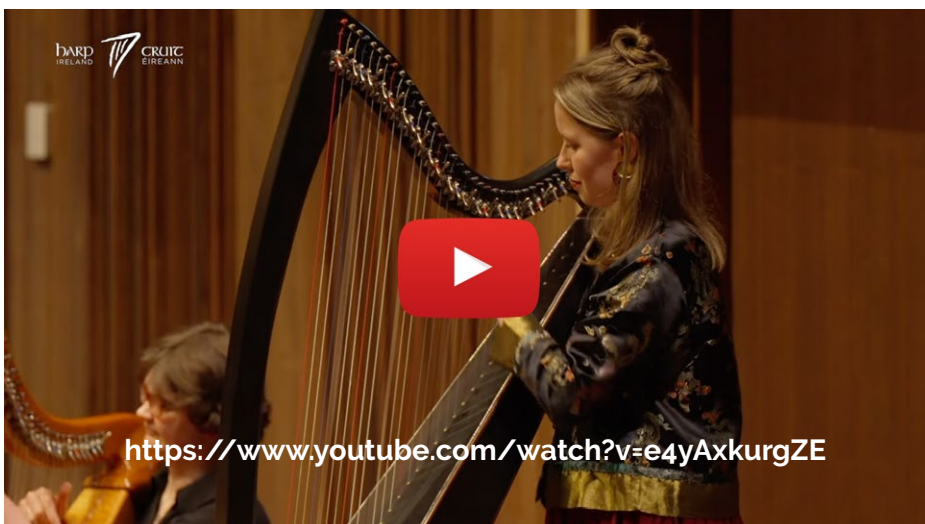
Lisa Canny | 'Helvic Head' Harp Sessions at the Sugar Club

Recorded for CÉHI at the
Sugar Club

Séamus & Caoimhe Uí Fhlatharta 'Molly na gCuach Ní Chuilleanáin'

Recorded for CÉHI at the
RIAM Whyte Hall

Maeve Gilchrist and The Harp Ireland Ensemble 'Four Hundred Fingers'

Recorded for CÉHI at the
RIAM Whyte Hall